

GM 2.0

Anouka van Eerdewijk

Ruim tien jaar na de Vierde Wereldvrouwenconferentie in Beijing van 1995 geeft een aantal publicaties blijk van sterke twijfels over het succes en de levensvatbaarheid van gendermainstreaming. Is er leven na gendermainstreaming vragen Rao en Kelleher zich af (2005), of is dit het einde van de weg (Piálek, 2005)? Ook in ontwikkelingsorganisaties vroeg men zich af of gendermainstreaming niet veel meer weg had van 'gender away-streaming' of van 'male-streaming' (zie bijvoorbeeld Mukhopadhyay, 2005). Deze twijfels en kritiek staan in sterk contrast met de hoge verwachtingen tijdens de Beijingconferentie. Daar werd de introductie van gendermainstreaming op de agenda van de internationale gemeenschap door de internationale vrouwenbeweging gezien als een mijlpaal in de strijd voor gendergelijkheid. Het succes van Beijing bouwde voort op de doorbraak op de Internationale Conferentie over Bevolking en Ontwikkeling in Cairo in 1994, waar de focus van bevolgingscontrole verschoven was naar reproductieve en seksuele gezondheid en rechten. Bovenal was het de uitkomst van feministisch activisme dat zich sinds de jaren zeventig van de twintigste eeuw had gemanifesteerd in het veld van internationale samenwerking en ontwikkeling. Met de strategie van gendermainstreaming kon na Beijing ingezet worden op een transformatie van institutionele structuren en systemen om genderongelijkheid te bestrijden.

Dat de euforie over het revolutionaire karakter van gendermainstreaming is afge-

zwakt, betekent niet dat het spreekwoordelijke kind nu met het badwater moet worden weggegooid. In het 'On Track with Gender'-traject dat de ontwikkelingsorganisaties Hivos en Oxfam Novib, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het Centre for International Development Issues (RU Nijmegen) in 2008 in gang hebben gezet, wordt getracht nieuw elan aan gendermainstreaming te geven.¹ In dit samenwerkingstraject waarin beleidsmakers, *practitioners*² en academici in gender en ontwikkeling met elkaar in dialoog treden, wordt het beleid, de praktijk en de theorie van gendermainstreaming onder de loep genomen om lessen te trekken en strategische nieuwe stappen te zetten. De 'Taking stock'-exercitie die centraal staat in de eerste fase van het traject, richt zich op de vraag in welke zin gendermainstreaming wel en niet werkt. Als input voor dat reflectieproces zijn vijf papers geschreven die ingaan op de theoretische discussies over gendermainstreaming, op het beleid en de praktijk ervan in de Nederlandse ontwikkelingsorganisaties, op de manier waarop gender geïntegreerd is in de Parijs Declaratie en de nieuwe hulparchitectuur, en op de plaats en inbedding van onderwijs en onderzoek naar gender en ontwikkeling in Nederlandse universiteiten (samenvattingen van de papers op www.ontrackwithgender.nl).

Veel ontwikkelingsorganisaties binnen en buiten Nederland hebben sinds Beijing een gendermainstreamingbeleid geformuleerd (Moser & Moser, 2005; Van Eerdewijk, 2009).

Velen van hen maken daarbij gebruik van de definitie van de ECOSOC:

Mainstreaming a gender perspective is the process of assessing the implications for women and men of any planned action, including legislation, policies or programmes, in all areas and at all levels. It is a strategy for making women's as well as men's concerns and experiences an integral dimension of the design, implementation, monitoring and evaluation of policies and programmes in all political, economic and societal spheres so that women and men benefit equally and inequality is not perpetuated. The ultimate goal is to achieve gender equality (UN ECOSOC 1997: 1).

Gendermainstreaming wordt in dit licht begrepen als een proces dat alle beleid en wetgeving raakt, op alle niveaus en op alle gebieden. Het doel is het realiseren van gendergelijkheid. In de definitie van de Council of Europe uit 1998 komen deze aspecten ook terug. In die definitie wordt echter ook benadrukt dat het gaat om de reorganisatie, verbetering, ontwikkeling en evaluatie van beleidsprocessen door de actoren die normaliter betrokken zijn in beleid (zie Verloo, 2005, p. 348-350). Gendermainstreaming betekent hier dus een transformatie van beleidsprocessen en deze transformatie moet worden gerealiseerd door degenen die zelf onderdeel zijn van dat beleid: beleidsmakers. Gendermainstreaming zit daarmee gevangen in een paradox, waarbij het probleem gediagnosticeerd wordt in termen van structuur, namelijk genderongelijkheid in de samenleving en de genderbias en genderblindheid van instituties, terwijl de oplossing wordt gezocht in het handelen van actoren in diezelfde instituties, ervan uitgaand dat die vrij kunnen handelen (Roggeband & Verloo, 2006, p. 630-632). Maar kan de aanname dat degenen die beleid formuleren en implementeren in staat en bereid zijn hun genderbias te corrigeren, stand

houden wanneer je je realiseert dat juist deze actoren zijn ingebed in en onderdeel uitmaken van de structurele problemen die met de strategie worden aangepakt?

In theoretische debatten is de vraag gesteld in hoeverre gendermainstreaming daadwerkelijk mogelijkheden biedt voor transformatie in zowel institutionele als maatschappelijke zin. Een cruciaal punt hierbij is in hoeverre gendermainstreaming gericht is op feministische doelen en de bevordering van gendergelijkheid, of door organisaties meer gearticuleerd wordt in termen van efficiënter beleid (bijvoorbeeld Chant, 2007). In de macro-context van het neoliberale klimaat is gendermainstreaming vaak in termen van het laatste opgevat, bijvoorbeeld in microkredietprogramma's die zich niet op mannen maar op vrouwen richten, omdat de laatste efficiëntere economische actoren zouden zijn en hun leningen beter terugbetalen. In een internationale ontwikkelingssector die meer en meer denkt in termen van effectiviteit, efficiëntie, rationele economische actoren en '*smart economics*' wordt gendermainstreaming makkelijker gereduceerd tot een technocratisch en gestandaardiseerd instrument. De aandacht verschuift daarbij dan vaak van gender en empowerment naar de integratie en het tellen van vrouwen (Davids, Van Driel & Parren, 2009).

In de praktijk blijkt gendermainstreamingsbeleid vaak te verdampen (zie ook Piálek, 2005). Gender moet namelijk gemainstreamd worden in een institutionele context waarin vele doelstellingen ten aanzien van armoedebestrijding en ontwikkeling worden nastreefd. In die mainstreamingexercitie wordt gender overgenomen, aangepast en vervormd door beleidsmakers en *practitioners* die een scala aan doelen nastreven en proberen te realiseren. De bevordering van gendergelijkheid en empowerment van vrouwen moet daarbij ingebed raken in de institutionele opvattingen

en praktijken van verandering. In de neoliberale context die het veld van internationale samenwerking sinds het einde van de jaren negentig kleurt, heeft dit geleid tot een uitholling van het transformatieve potentieel van gendermainstreaming.

In Beijing is gendermainstreaming gedefinieerd als een duale strategie. Dat betekent dat er enerzijds sprake is van een zogenaamde 'stand alone'-strategie, met eigen middelen, staf, expertise en programma's die gericht zijn op *empowerment* van vrouwen, de bevordering van gendergelijkheid en steun aan vrouwenorganisaties. De strategie van het integreren en verankeren van gender in alle beleid op alle niveaus en gebieden is het tweede spoor. In de praktijk is gebleken dat veel Nederlandse en internationale ontwikkelingsorganisaties wel het laatste spoor van het mainstreamen van gender in beleid hebben ingezet, maar dat is vaak ten koste gegaan van het eerste spoor van 'stand alone'-programma's. Een baanbrekend rapport van de *Association for Women's Rights in Development* heeft laten zien dat als gevolg daarvan de financiële ondersteuning van vrouwenorganisaties en –programma's wereldwijd is gedaald (AWID, 2007), en daarmee is ook het activisme en de druk vanuit zuidelijke³ en internationale maatschappelijke organisaties voor gendergelijkheid in het gedrang gekomen. Binnen organisaties is bovendien door nadruk op het mainstreamingspoor veel genderexpertise en capaciteit verloren gegaan. Organisaties als Oxfam Novib, Hivos en Cordaid, maar ook het ministerie van Buitenlandse Zaken hebben echter nog steeds zowel een *stand alone* als een mainstreamingspoor, al geeft iedere organisatie een andere invulling aan de verhouding en organisatie van beide sporen. Belangrijk hier is om op te merken dat het ministerie in 2008 een zogenaamd MDG3-Fonds in het leven heeft geroepen waarmee eenmalig zeventig miljoen euro

ter beschikking kwam voor vrouwenorganisaties en genderprogramma's.

Voor het mainstreamingspoor dat gericht is op het verankeren van genderdoelstellingen in beleid maken grote Nederlandse ontwikkelingsorganisaties als Oxfam Novib en Hivos gebruik van input- en bereikdoelstellingen. Met inputdoelstellingen worden vastgesteld hoeveel middelen (input) er (minimaal) door programma's aan genderdoelstellingen uitgegeven moeten worden; bijvoorbeeld vijftien procent van het totale budget wordt aan gendergelijkheid en *empowerment* van vrouwen besteedt. Met bereikdoelstellingen wordt gedefinieerd in welke mate programma's zich richten op vrouwen (bereik); bijvoorbeeld zeventig procent van de ontvangers van hulp moeten vrouwen zijn. Ook maken deze organisaties, en ook Cordaid en ICCO gebruik van *gender assessments* van programmavoorstellen van zuidelijke partnerorganisaties waarmee onder andere beoordeeld wordt in hoeverre genderdoelstellingen in het voorstel verwerkt zijn, en hoeveel capaciteit een organisatie bezit ten aanzien van genderexpertise. In de praktijk geven dergelijke assessments in combinatie met input- en bereikdoelstellingen een gemengd beeld (Van Eerdewijk, 2009). Alhoewel ze door veel staf erkend worden als belangrijk en relevant, roepen ze ook weerstand en frustratie op. Dit komt doordat de kwantitatieve aard van de doelstellingen en assessments de kwalitatieve aspecten van gender(on)gelijkheid onderbelicht laat, en daardoor geen recht doet aan het werk dat op deze terreinen plaatsvindt.

Een ander probleem is dat medewerkers van deze organisaties dergelijke doelstellingen en assessments moeten implementeren in programma's met eigen doelstellingen, zoals het bevorderen van duurzame economische productie of het ondersteunen van inheemse groepen. Het voldoen aan de genderdoelstellingen impliceert vaak dat binnen die

programma's andere keuzes gemaakt moeten worden ten aanzien van projectvoorstellen. Doordat op het niveau van de programma's als geheel vaak een expliciete genderanalyse ontbreekt, zijn de gestelde prioriteiten van deze programma's op projectniveau niet altijd eenvoudig verenigbaar met genderdoelstellingen. Het beantwoorden aan genderdoelstellingen wordt dus ingezet op een laag niveau van beleidsimplementatie, terwijl de prioriteiten op het hogere niveau genderblind zijn. Hierdoor komen medewerkers in een *catch 22* situatie terecht, waarin ze zich in principe wel kunnen verenigen met het belang van de genderdoelstellingen, maar de prioriteiten op hoger niveau niet gendersensitief bepaald zijn. Het monitoren van de kwantitatieve doelstellingen wordt door medewerkers die de projecten beoordelen en begeleiden dan ervaren als een genderpolitie. Dit wordt verder versterkt door de cultuur in veel Nederlandse ontwikkelingsorganisaties waarin het beoordelen van partnervoorstellen en het begeleiden van hun programma's sterk gezien wordt als iets wat medewerkers doen vanuit hun persoonlijke *fingerspitzengefühl*: datgene wat ze in hun hoofd en hart hebben over wat maatschappelijke verandering en ontwikkeling inhoudt. Het papierwerk dat daaromheen zit, en waar de genderassessment en -doelstellingen onderdeel van uitmaken, loopt dan het risico te verworden tot een administratieve afhandeling.

De verdamping van genderdoelstellingen blijkt een reëel risico in de Parijs Declaratie, waarin een hervorming van de architectuur van internationale ontwikkelingssamenwerking door meer dan honderd donoren en ontvangende landen in het kader van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) werd neergelegd. Met deze overeenkomst gaven deze landen aan internationale ontwikkeling op een andere manier te willen inrichten. Kernprincipes in de

Parijs Declaratie zijn dat ontvangende landen zelf richting geven aan armoedebestrijding, dat donoren hun mechanismen en hulp meer op elkaar en op de ontvangende landen afstemmen, dat er een grote resultaatgerichtheid is, en dat donoren en ontvangende landen verantwoording aan elkaar afleggen over gedane inspanningen. Deze kernprincipes in de nieuwe hulparchitectuur bieden zowel kansen als bedreigingen voor de promotie van gendergelijkheid en *empowerment* van vrouwen. De hervorming van internationale ontwikkelingssamenwerking betekent in ieder geval het uitzetten van nieuwe strategieën om gendergelijkheid en *empowerment* op de agenda te krijgen en in beleid te verankeren. In de originele Parijs Declaratie was gender grotendeels verwaarloosd. In de aanloop naar de Accra-vergadering in 2008 over hulp-effectiviteit, waar verder onderhandeld en gereflecteerd werd over de Parijs-agenda, kwam gender sterker naar voren onder invloed van aanwezige genderexperts van verschillende vrouwenorganisaties en -netwerken die gebruik maakten van zowel onderzoeks- als beleidsbeïnvloeding. Alhoewel deze druk effectief is geweest, is het succes maar gedeeltelijk gerealiseerd omdat de daadwerkelijke verankering van gender kwetsbaar blijft voor reductionisme. Ook de verankering van gender binnen beleid van het Nederlandse ministerie voor Buitenlandse Zaken, een donor die bekend staat om zijn voortrekkersrol op zowel de Parijs-agenda als de rechten van vrouwen, is niet gegarandeerd door de gedelegeerde verantwoordelijkheid naar ambassades, het verdwijnen van genderexpertise in de afgelopen tien jaar, en de ambiguïteit in de mandaten en rollen van verschillende departementen (Holvoet & Inberg, 2009).

Het risico van verdamping van gender-mainstreamingdoelstellingen binnen zowel de internationale hulparchitectuur als individuele organisaties wijst op het grote belang

van mobiliserende structuren om gender-mainstreaming te realiseren. Daar waar vrouwenorganisaties, activisten en externe experts een belangrijke rol hebben gespeeld in de doorbraak in Beijing, zijn deze mobiliserende netwerken sindsdien paradoxaal genoeg verzwakt door de wegzakkende financiering voor vrouwenorganisaties en de afbraak van *stand alone* genderafdelingen in ontwikkelingsorganisaties en ministeries. De externe druk op organisaties om gendermainstreamingsbeleid in te voeren in de praktijk is dus verzwakt, waardoor ruimte ontstaat om te volstaan met een technocratische en gedepoliteerde invulling (Roggeband, 2009). Er is niet alleen druk nodig vanuit genderexperts en zogenaamde *femocrats*, feministische bureaucratieën, om een institutionele transformatie te bewerkstelligen, maar ook en juist vanuit maatschappelijke organisaties. Dit activisme, dat aan de wieg stond van de overwinning van Beijing, en ook van de voortrekkersrol die Nederlandse ontwikkelingsorganisaties en het ministerie hebben gespeeld, is zoals eerder gesteld door de nadruk op het mainstreamingspoor en de verwaarlozing van het *stand alone* spoor in het gedrang gekomen.

De *Taking Stock*-exercitie heeft tot een aantal belangrijke inzichten ten aanzien van een nieuwe agenda voor gendermainstreaming geleid. Ten eerste, om het transformatieve potentieel van deze strategie te realiseren is het noodzakelijk creatieve spanningen te creëren. Om de technocratische en gedepoliteerde vorm van gendermainstreaming te doorbreken, zijn nieuwe 'driehoeken van *empowerment*' nodig tussen experts binnen en buiten organisaties, vrouwenorganisaties en feministische maatschappelijke organisaties, en vrouwen in besluitvormingsposities en -procedures (Roggeband, 2009). Ieder van deze actoren speelt een eigen rol, maar gezamenlijk hebben ze zicht op de benodigde transformatie en kunnen ze organisaties on-

der druk zetten om te veranderen. Hiervoor zijn financiële middelen voor vrouwenorganisaties, consultatieprocessen met feministen en genderexperts en ruimte voor dialoog tussen ontwikkelingsorganisaties en de internationale vrouwenbeweging nodig. In internationale samenwerking gaat het niet alleen om de driehoek van experts, *femocrats* en sociale bewegingen, maar om meerdere driehoeken die zowel het mondiale Zuiden als de donoren in het Noorden omvatten, zodat er ook een *feedback loop* ontstaat tussen activisme en verandering in ontwikkelingslanden en de beleidsprocessen in noordelijke organisaties.

Een tweede belangrijke les is dat er strategisch nagedacht moet worden over *framing*. Gendermainstreaming kan zowel *geframed* worden in termen van een efficiënter beleid als beleid dat bijdraagt aan sociale rechtvaardigheid. Beide zijn nodig omdat enerzijds een ingang gevonden moet worden in de mainstreamdenk- en werkwijze van organisaties en instituties, en er tegelijkertijd ingezet moet worden op het transformeren van die denk- en werkwijze. Dit impliceert dat feministische experts en activisten alsmede ontwikkelingsorganisaties zich niet alleen moeten richten op kwantitatieve doelen en instrumenten, maar dat daarnaast ook de kwalitatieve aspecten van sociale transformatie en de bevordering van gendergelijkheid continu aan de orde moeten komen. Om *framing*strategieën succesvol te laten zijn, is het ook nodig dat gendermainstreamingsbeleid te contextualiseren. Er is zicht nodig op de specifieke aspecten van de organisaties waarin de gendermainstreaming geformuleerd en geïmplementeerd wordt op macro- als microniveau, dus met oog voor zowel de neoliberale context als de *micropolitics* van gender in instituties (Holvoet & Inberg 2009; Van Eerdewijk 2009). Welke creatieve spanningen kunnen en moeten gecreëerd worden rondom specifieke in-

stituties en organisaties om tot fundamentele verandering te kunnen komen?

In het verlengde hiervan is het belangrijker te krijgen in welke mate organisaties het object dan wel subject van gendermainstreamingstrategieën zijn. Het ultieme doel van gendermainstreaming is een maatschappelijke verandering. De institutionele en organisationele transformatie die met gendermainstreaming nagestreefd wordt door gender-experts, de vrouwenorganisaties en ontwikkelingsorganisaties moet doordacht worden vanuit de maatschappelijke transformatie die zij tracht te bewerkstelligen. Dat vereist het verder doordenken van theorieën van verandering en de rol die organisaties daarin spelen. Ontwikkelingsorganisaties zijn daarin zowel object van verandering, in de zin dat zij getransformeerd moeten worden, als subject van verandering, in de zin dat hun transformatie de maatschappelijke verandering beïnvloedt. In meer theoretische zin is dit nog niet zo eenvoudig, gezien de ontwikkelingen in feministische en postmoderne theorievorming waarin macht niet meer in negatieve, maar in positieve termen is geconceptualiseerd. Met het afscheid van het zwart-witdenken over onderdrukkers en onderdrukten, is het feministisch politieke project minder eenduidig en meer ambigu geworden. We zijn het erover eens dat genderongelijkheid bestreden moet worden, maar het doel van de feministische politieke agenda is minder helder: gaat het nu om gelijkheid, verschil of integratie (Davids, Van Driel & Parren, 2009; Verloof, 2005; Squires, 2005; Brown, 2005)? En wat houden die verschillende visies over maatschappelijke transformatie in voor de institutionalisering in organisaties en instituties?

Een laatste punt dat ik naar voren wil brengen met betrekking tot het context- en organisatiespecifieke *framen* van gendermainstreaming is dat 'de praktijk' enorm divers is en niet tot een homogene eenheid gere-

duceerd kan worden. Een intrigerend inzicht in dit opzicht is dat de institutionalisering van gender in de ontwikkelingssector en de academische wereld andere vormen heeft. In tegenstelling tot de masculiene dominantie in de academie, met haar lage aantal vrouwen in hoogleraarsposities, kent de ontwikkelingssector in Nederland een sterke feminisering. Vrouwen vormen vaak de meerderheid in de programmafuncties, en ook in leidinggevende posities zijn zij sterk vertegenwoordigd. In tegenstelling daartoe, krijgen sinds Beijing niet alle universitaire studenten in Ontwikkelingsstudies, Antropologie en aanverwante disciplines onderwijs in gender en ontwikkeling, en is het niveau van studenten die zich wel in deze thematiek verder willen verdiepen aan de magere kant (Mans, 2009; zie ook Postel-Coster & Van Santen, 2004). De genderonderzoekers die in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw een doorbraak realiseerden met hun aanbod in Feministische Antropologie en Gender- en Ontwikkelingsstudies, zien zich de afgelopen jaren genoodzaakt zich niet te expliciet op gender te profileren omdat zij ervaren hebben dat zo iets eerder academische deuren sluit dan opent (Mans, 2009). Echter, zowel voor de academie als voor de ontwikkelingssector kan het versterken van de onderlinge dialoog van grote waarde zijn.

De toekomst van gendermainstreaming ligt in het contextualiseren van de strategie, zowel in de zin van *framing* als van mobiliserende structuren. De winst van gendermainstreaming van het afgelopen anderhalve decennium is dat de 'gender question' in veel meer organisaties wordt ervaren als een legitieme vraag. Dat schept ruimte voor het uitdenken en doorzetten van nieuwe strategieën voor de verankering van gender en de noodzakelijke organisationele, institutionele en maatschappelijke transformatie. Zoals Microsoft na een aantal jaar met een verbeterde

een aangepaste versie van haar programma's komt, is het ook tijd voor een update van gendermainstreaming: GM 2.0!

Noten

- 1 Het 'On Track with Gender'-traject maakt onderdeel uit van het *Development Policy Review Network* waarin dialoog en synergie nagestreefd wordt tussen beleidsmakers, *practitioners*, academici en andere actoren in internationale samenwerking. Meer informatie op www.ontrackwithgender.nl.
- 2 Met *practitioners* bedoel ik de medewerkers van non-gouvernementele ontwikkelingsorganisaties.
- 3 In de context van internationale ontwikkeling wordt met zuidelijk gerefereerd aan ontwikkelingslanden, en met noordelijk aan ontwikkelde landen. zuidelijke maatschappelijke organisaties zijn dus non-gouvernementele organisaties in ontwikkelingslanden; als ze met noordelijke organisaties samenwerken worden ze vaak partnerorganisaties genoemd.

Literatuur

- AWID (2007). *The second Fund Her Report: Financial sustainability for women's movements worldwide*. Toronto, Mexico City: Association for Women's Rights in Development.
- Brown, W. (2005). *Feminism unbound: revolution, mourning, politics*. In: *Edgework: critical essays on knowledge and power*. Princeton University Press.
- Chant, S. (2007). *Gender, generation and poverty: exploring the 'feminization of poverty' in Africa, Asia and Latin America*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Davids, T., F. van Driel & F. Parren (2009). *Gender mainstreaming, driving on square wheels: theoretical review and reflections*. Paper Expert Meeting *Taking Stock*, Den Haag, 28 mei 2009.
- Eerdewijk, A. van (2009). *Energies and (dis)connections: the practice of gender mainstreaming in Dutch development cooperation*. Paper Expert Meeting *Taking Stock*, Den Haag, 28 mei 2009.
- Holvoet, N. & L. Inberg (2009). *Paris Declaration and Accra Agenda for Action through a gender lens: an international perspective and the case of Dutch development cooperation*. Paper Expert Meeting *Taking Stock*, Den Haag, 28 mei 2009.
- Mans, L. (2009). "You should not be too radical": *mapping gender and development studies in Dutch academia*. Paper Expert Meeting *Taking Stock*, Den Haag, 28 mei 2009.
- Moser, C. & A. Moser (2005). Gender mainstreaming since Beijing: a review of success and limitations in international institutions. *Gender and Development*, 13(2), 11-22.
- Mukhopadhyay, M. (2005). Mainstreaming gender or 'streaming' gender away: feminists marooned in the development business. *IDS Bulletin*, 35(4), 95-103.
- Piálék, N. (2005). Is this really the end of the road for gender mainstreaming? Getting to grips with gender and institutional change. In: A.J. Bebbington, S. Hickey & D.C. Mitlin (eds.), *Can NGOs make a difference? The challenge of development alternatives* (p. 279-297). London: ZedBooks.
- Postel-Coster, E. & J. van Santen (2004). Feminist voices in Dutch anthropology. *LOVA Tijdschrift*, 25(2), 47-76.
- Rao, A. & D. Kelleher (2005). Is there life after gender mainstreaming? *Gender and Development*, 13(2), 57-69.
- Roggeband, C. & M. Verloo (2006). Evaluating gender impact assessment in the Netherlands (1994-2004): a political process approach. *Policy and Politics*, 34(4), 617-634.
- Roggeband, C. (2009). *No instant success ... Assessing gender mainstreaming evaluations*. Paper Expert Meeting *Taking Stock*, Den Haag, 28 mei 2009.
- Squires, J. (2005). Is mainstreaming transformative? Theorizing mainstreaming in the context of diversity and deliberation. *Social Politics* 12, no 3, 366-88.
- United Nations (1997). *Report on the Economic and Social Council for 1997, A/52/13*, 18 September 1997.
- Verloo, M. (2005). Displacement and empowerment: reflections on the concept and practice of the Council of Europe approach to gender mainstreaming and gender equality. *Social Politics*, 12(3), 344-365.